

УДК 159.9.072.59:616.896-053.4

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-1\(220\)-87-90](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-1(220)-87-90)

ПРОКОПЧУК НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА,

старша викладачка кафедри педагогіки, психології і корекційної освіти,
методистка ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти,
Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, м. Рівне, Україна

Nataliia Prokopchuk,

Methodologist Resource Center for Support of Inclusive Education,
Senior Lecturer at the Department of Psychology and Inclusive Education,
Rivne Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education, Rivne, Ukraine

E-mail: n.prokopchuk@roippo.org.ua

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6449-3017>

СЕНСОРНА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОД У РОБОТІ З ДІТЬМИ ІЗ СЕНСОРНИМИ ДИСФУНКЦІЯМИ

A Розглянуто поняття сенсорної інтеграції, обґрунтовано практичне використання методу сенсорної інтеграції Джин Айрес у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, зокрема із порушенням оброблення сенсорної інформації. Досліджено, що сенсорні дисфункції можуть проявлятися у вигляді гіперчутливостей, гіпочутливостей і сенсорного пошуку та можуть лежати в основі багатьох порушень (поведінкових, рухових, мовленнєвих), а також обумовлювати труднощі соціалізації та проблеми у навчанні дитини.

Окрім того, у статті приділено увагу діагностиці сенсорних порушень, зроблено огляд діагностичного інструментарію, а також наголошено на необхідності проведення сенсорного спостереження та укладання сенсорного профілю у дітей із труднощами оброблення сенсорної інформації з метою планування подальшого втручання та супроводу.

Ключові слова: сенсорна інтеграція; сенсорні дисфункції; гіперчутливість; гіпочутливість; сенсорний пошук; сенсорне спостереження; сенсорний профіль

SENSORY INTEGRATION AS AN EFFECTIVE METHOD FOR WORKING WITH CHILDREN WITH SENSORY DYSFUNCTIONS

S Sensory integration is one of the key methods in the early stages of working with children with special educational needs. This article discusses the concepts of sensory integration and sensory dysfunctions, and substantiates the feasibility of the practical use of the method of sensory integration, which is based on the research of American occupational therapist Jean Ayres, in working with children with impaired sensory information processing. Attention is focused on the development of research by scientists from domestic and Western schools on the use of the method of sensory integration for children with sensory disorders.

It has been shown that sensory dysfunctions can manifest in three forms: hypersensitivity, hyposensitivity, or sensory seeking and can underlie many disorders (behavioural, motor, and speech), as well as cause difficulties with socialisation and problems in education. It is emphasised that the construction of an intervention programme for children with sensory dysfunctions should reflect the four successive stages of sensorimotor integration according to Jean Ayres.

Sensory integration is one of the key methods in the early stages of working with children with special educational needs. This article discusses the concepts of sensory integration and sensory dysfunctions, substantiates the expediency of practical

In addition, the article focuses on methods of diagnosing sensory integration disorders, and provides an overview of standardised diagnostic tools used by sensory integration specialists. Particular attention is given to the method of sensory observation, describing its features and potential use in clinical settings. The necessity of conducting sensory observation at the stage of studying a child is also emphasised, as it will later become the basis for developing a sensory profile of a child with difficulties in processing sensory information and planning support.

It is concluded that sensory integration is important for children with special educational needs and a general algorithm for supporting a child with sensory dysfunctions by a specialist during collaborative work is defined.

Keywords: sensory integration; sensory dysfunctions; hypersensitivity; hyposensitivity; sensory search; sensory observation; sensory profile

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Супровід дітей з особливими освітніми потребами сьогодні набуває особливої ваги в освітньому середовищі серед фахівців, педагогів, батьків. Труднощі розвитку таких дітей можуть бути обумовлені різними причинами, зокрема порушенням оброблення сенсорної інформації, що значно ускладнює їхню адаптацію в соціумі. Раннє виявлення й діагностика сенсорних дисфункцій у дітей з особливими освітніми потребами дозволить зрозуміти їхні потреби, причини небажаної

поведінки, неадаптивних поведінкових й емоційних реакцій, а також напрацювати стратегії подальшої підтримки.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Авторкою теорії сенсорної інтеграції є Джин Айрес, американська психологиня та ерготерапевтка, яка також розробила основні принципи сенсорно-інтегративної терапії [1]. М. Бернштейн у своїх дослідженнях підтверджує цю теорію і доводить, що порушення сенсорної інтеграції лежать в основі багатьох рухових, мовленнєвих, поведінкових порушень і можуть обумовлювати проблеми в навчанні

дитини [8]. Інформаційною базою щодо закономірностей сенсорного розвитку в онтогенезі, принципів сенсомоторної організації діяльності дітей із порушеннями психофізичного розвитку можна вважати дослідження К. Крановіц, Ш. Саттон, П. Аквілла, Е. Як.

Серед вітчизняних науковців, які займаються вивченням й обґрунтуванням методу сенсорної інтеграції у роботі з дітьми з особливими потребами, найбільшої уваги заслуговують дослідження Т. Скрипник [6; 7; 8], А. Заплатинської [4], М. Лісіної, Т. Фаласеніди [9], М. Козак, Н. Антохіної, Л. Ковальнової, І. Левченко В. Спасібухова [5] та ін.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Незважаючи на достатню наукову й методологічну обґрунтованість методу сенсорної інтеграції, питання його практичного застосування фахівцями, педагогічними працівниками освітніх установ і батьками залишається відкритим через недостатню обізнаність щодо розуміння етапів сенсомоторного розвитку дитини та механізмів дії сенсорної інтеграції.

Формування цілей статті. Головними цілями роботи є обґрунтування необхідності використання методу сенсорної інтеграції у роботі з дітьми із сенсорними дисфункціями з метою покращення їх адаптивних можливостей, навичок саморегуляції та освітніх спроможностей.

Ключовим завданням дослідження визначено наступне: описати особливості проведення сенсорного спостереження за дитиною із порушеннями сенсорного розвитку шляхом укладання сенсорного профілю дитини й планування подальших дій для побудови програми втручання на основі технологій сенсорно-інтегративної терапії.

Викладення основного матеріалу дослідження. Сенсорну інтеграцію можна розглядати як взаємодію всіх органів чуттів, що передбачає впорядкування відчуттів і подразників у такий спосіб, аби людина могла адекватно реагувати на стимули довкілля і діяти відповідно до ситуації.

Джин Айрес під час супроводу осіб із неврологічними порушеннями помітила, що у кожної десятої дитини є проблема, що заважає її розвитку – порушення у роботі сенсорних систем. Авторка дослідила, що більш, ніж у 70% дітей із порушеннями мовленнєвої, рухової, емоційної сфер, проблемами із навчанням, поведінкою чи спілкуванням спостерігаються порушення роботи сенсорних систем [1].

Дослідники відмічають, якщо дитина народжується здоровою, її сенсорна стимуляція є достатньою, тому і проблеми у формуванні та розвитку мовлення, рухових функцій чи поведінки також відсутні. Якщо ж ми візьмемо дітей із дизонтогенетичним розвитком й патологіями, то робота інтеграційних систем мозку у них може бути порушеною. Подібні ризики можуть спричинити дисфункції сенсорної інтеграції [4]. Будь-які порушення впливають на те, як мозок інтегруватиме отриману інформацію, а тому це впливатиме на опанування дитиною побутових навичок, навчання і комунікацію з іншими. Відсутність достатнього сенсорного досвіду, або так званий «сенсорний» голод гальмуватиме інтелектуальний розвиток дитини. Х. Дельгадо,

іспанський нейрофізіолог, зазначав, якщо дитину позбавляти сенсорних подразників упродовж кількох років, то така істота була б повністю позбавлена психічних функцій. Її мозок був би порожній і позбавлений думок; вона не володіла б пам'яттю і була б не здатна розуміти, що відбувається довкола [7].

Отже, сенсорна інтеграція – це процес, що охоплює процеси сприймання, розрізнення й оброблення відчуттів, які надходять до нашого мозку від різномодальних сенсорних систем (вестибулярної, пропріоцептивної, тактильної, зорової, слухової, нюхової, смакової). Якщо відчуття інтегровані, тоді мозок може їх використати для формування сприймання, навчання і поведінки [1].

За умови розвинутої сенсорної інтеграції стає можливим ефективне функціонування особи у навколишньому середовищі, її здатність до планування власної діяльності, а також продуктивна взаємодія з іншими. Показником гарної сенсорної інтеграції дитини є її адаптивна відповідь. Вона повинна бути достатньо усвідомленою, обґрунтованою і спрямованою дією у відповідь на зовнішні зміни [3; 6; 9].

Джин Айрес виділила 4 стадії сенсомоторної інтеграції [1], які відображають закономірності цілісного розвитку: 1) відчуття себе як фізичного тіла; 2) оволодіння рухами тіла; 3) стадія зорово-моторної координації; 4) формує відчуття тіла як вправного сенсомоторного цілого. Для правильного формування нервової системи повинні бути послідовно пройдені всі зазначені стадії, причому кожна попередня стає основою для формування наступної. Така послідовність розвитку відбувається за умов нормотипового онтогенезу. Відповідно до цього у роботі з дітьми із сенсорними дисфункціями програма втручання повинна відображати послідовність проходження цих стадій, що дасть можливість значно підвищити ефективність корекційної роботи.

Розлади сенсорної інтеграції проявляються у вигляді специфічних поведінкових феноменів, наприклад, дитина лякається простих рухових активностей, як от гойдання, спускання з гірки, обертання на каруселі тощо. Подібна реакція може свідчити про підвищену чутливість до вестибулярних подразників. Або ж дитина не реагує на звертання, поводить так, ніби не чує – це може вказувати на знижену чутливість до слухових стимулів. Отже, якщо оброблення сенсорної інформації та її інтеграція відбувається з помилками, адаптивна відповідь організму теж може бути з помилками. Коли з'являються помилки оброблення сенсорної інформації та реагування, ми говоримо про сенсорні дисфункції.

Порушення чутливості можуть бути на рівні зорового, слухового, нюхового, смакового, тактильного, вестибулярного та пропріоцептивного відчуттів. Тому порушення сенсорної інтеграції можна вважати таким неврологічним станом, при якому сигнали, що надходять від різних органів чуттів, не обробляються у мозку належним чином і не організуються в адекватну поведінкову реакцію. Близько у 10–13% усієї популяції дітей спостерігаються ті чи інші труднощі сенсорної інтеграції.

Сенсорні дисфункції проявляються у дітей з особливими освітніми потребами у вигляді порушення чутливості: гіперчутливості, гіпочутливості та сенсорного пошуку. Сенсорну гіперчутливість можна спостерігати, коли будь-який незначний сенсорний стимул надмірно збуджує нервову систему. Сенсорна гіпочутливість проявлятиметься, коли інформація, що надходить до мозку від різних аналізаторів, сприймається, як недостатня. Тобто мозок не в змозі у повній мірі її сприйняти, розрізнити, співставити чи обробити. Відтак він постійно сигналізує, що подібних сигналів потрібно більше. Крайньою формою гіпочутливості, при якій мозок ніяк не може насититися сенсорною інформацією, є сенсорний пошук. Дитина, яка перебуває у сенсорному пошуці, постійно рухається, постійно шукає сенсорні сигнали, їй замало інформації, яку вона отримує, оскільки та недостатньо надходить до оброблення у головному мозку.

Нині виділяють такі методи діагностики порушень сенсорної інтеграції, а саме: сенсорне спостереження (у повсякденних і клінічних умовах); анкетування (опитувальники, що визначають сенсорний профіль дитини (SPM, SPM-p, SP); стандартизовані тести ASI (тест із сенсорної інтеграції і праксису SIPT; оцінка сенсорної інтеграції Айрес EASI; тести сенсорної функції у дітей TSFI тощо). На жаль, в Україні стандартизовані діагностичні методики для виявлення порушень сенсорної інтеграції не є адаптованими. Найдоступнішим інструментом для виявлення сенсорних дисфункцій у дітей залишається метод сенсорного спостереження та укладання сенсорного профілю.

Існують два способи сенсорного спостереження за дитиною: у клінічних умовах і побутовий. І перший, і другий способи є важливими, оскільки дозволяють зібрати цінну інформацію щодо сенсорного розвитку дитини. Системне і систематичне спостереження дає можливість побачити певні закономірності: що дитина обирає (текстура, іграшки, одяг, як через шкіру сприймає світ, себе), чому вона діє саме в такий спосіб (тобто ми формуємо гіпотезу щодо можливих сенсорних дисфункцій і потреб, які дитина у такий спосіб задовольняє) та планувати подальші втручання.

Метод сенсорного спостереження ґрунтується на дослідженнях Джин Айрес. Для якісної оцінки особливостей роботи сенсорних систем дитини сенсорне спостереження варто провести в кілька етапів. На першому етапі під час первинної зустрічі пропонуємо батькам заповнити опитувальник «Сенсорний портрет дитини», завдяки якому ми отримуємо загальну картину роботи кожної із сенсорних систем. Якщо у дитини буде багато відміток «унікає» чи «прагне», це дає змогу фахівцеві сформулювати гіпотезу про можливі дисфункції, спланувати подальше обстеження щодо виявлення гіпо- чи гіперчутливостей, провести спостереження в клінічних умовах.

Спостереження за дитиною із сенсорними дисфункціями має допомогти фахівцеві знайти відповіді на такі запитання :

1. Як дитина сприймає звуки?
2. Як працює зорове сприймання дитини?
3. Яке ставлення до смаків? Як вона сприймає запахи?
4. Які особливості прояву вестибулярних відчуттів?
5. Які особливості прояву пропріоцептивних відчуттів?
6. Як працюють тактильні відчуття дитини?

Надалі результати спостереження є основою для побудови сенсорного профілю – індивідуальних особливостей сприйняття та перероблення сенсорної інформації у дитини [3]. Сенсорний профіль допомагає побачити дитину цілісно, визначити функції самостимулювальної поведінки; допомагає збагнути, як адаптувати середовище та які інструменти добирати для зниження дискомфорту відчуттів, а також зрозуміти її сенсорні потреби й обрати подальші стратегії для роботи.

Висновки з даного дослідження. Порушення сенсорної інтеграції лежать в основі багатьох дисфункцій дітей з особливими освітніми потребами – несформованості та нескоординованості рухів тіла, труднощів мовлення й формування навчальних навичок, проблемної поведінки. Тому сенсорну інтеграцію дитини із порушеннями сенсорної чутливості потрібно розглядати як неперервний процес поетапного проходження чотирьох стадій сенсомоторного розвитку, що відтворює поступальний розвиток дитини в нормотиповому онтогенезі. На основі сенсорної інтеграції, яка необхідна для гри, руху і говоріння, дитини вибудовується складніша інтеграція, яка у подальшому супроводжує формування навичок читання, письма й адаптивної поведінки.

Загальний алгоритм підтримки дитини із порушенням оброблення сенсорної інформації має наступний вигляд:

1. Організація сенсорного спостереження – із залученням батьків дитини та діагностика фахівця у клінічних умовах.
2. Визначення функцій сенсорних проявів (наприклад, сенсорної самостимуляції), помітних поведінкових патернів, що є наслідком сенсорних порушень.
3. Створення сенсорного профілю.

Планування подальших стратегій підтримки дитини із сенсорними дисфункціями: створення прийнятних умов в отриманні необхідних сенсорних відчуттів.

Такий підхід допоможе фахівцям, педагогам, батькам зменшити прояви небажаної (самостимулювальної, самоушкоджувальної) поведінки дитини із порушенням оброблення сенсорної інформації, покращити її адаптивні можливості, соціалізацію, створити належні передумови для формування навчальних навичок.

Список використаних джерел

4. Айрес Е. Джин, Роббінс Джефф. Дитина і сенсорна інтеграція. Розуміння прихованих проблем розвитку. Київ : Вид-во Ростислава Бурлаки, 2024. 266 с.
5. Антохіна Н. В. Використання методів сенсорної інтеграції в роботі з дітьми, що мають порушення зору в умовах ДНЗ. Система надання освіти дітям з особливими потребами в умовах сучасного навчального закладу : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Лисичанськ : ФОП Пронькіна К.В., 2016. 198 с.
6. Вакулєнко Ю. В. «Сенсорний профіль»: адаптація на українській вибірці нормотипових дітей та дітей з розладами аутистичного спектра. *Український психологічний журнал*. 2020. № 1 (13). С. 44–57.

7. Заплатинська А. Б. Становлення поняття «сенсорна інтеграція» у педагогіці. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Соціально-педагогічна.* 2013. Вип. 23 (1). С. 48–57.
8. Молчанов Д. Теорія сенсорної інтеграції Джин Айрес та її застосування у дитячій нейрореабілітації. *Здоров'я України.* 2012. № 4. С. 42. URL: http://health-ua.com/pics/pdf/ZU_2012_Nevro_4/42-43.pdf
9. Скрипник Т. В. Сенсомоторна інтеграція як основа успішного навчання дитини з аутизмом : метод. рек. Київ, 2017. 42 с.
10. Скрипник Т. Сенсорна інтеграція як підґрунтя цілісного розвитку дітей з аутизмом. *Особлива дитина: навчання і виховання.* 2016. Вип. 4. С. 24–31.
11. Скрипник Т. В. Діти з аутизмом в інклюзії: сценарії успіху : монографія. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2019. 208 с.
12. Фаласеніді Т. М., Козак М. Я. Порушення сенсорної інтеграції у дітей з особливими потребами. *Молодий вчений.* 2017. № 9 (49). С. 102–105.
13. Bundy A., Lane Sh., Murray E. *Sensory Integration: Theory and Practice.* Second Edition. Published by F.A. Davis. Philadelphia, 2002. 496 p.

References

1. Ayres, A. Jean, & Robbins, Jeff. (2024). *Dytyna i sensorna integratsiia. Rozuminnia pryhovanyh problem rozvytku [The child and sensory integration. Understanding hidden developmental problems]*. Kyiv: Vyd-vo Rostyslava Burlaky [in Ukrainian].
2. Antohina, N. V. (2016). Vykorystannia metodiv sensornoyi integratsiyi v roboti z dit'my, scho mayut porushennia zoru v umovah DNZ [The use of sensory integration methods in work with children with visual impairments in the conditions of preschool education]. In *Systema nadannia osvity ditiam z osoblyvymy potrebamy v umovah suchasnogo navchal'nogo zakladu [The system of providing education to children with special needs in a modern educational institution]: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. Lysychansk: FOP Pronkina K.V.* [in Ukrainian].
3. Vakulenko, Y. V. (2020). «Sensorний profil»: adaptatsiya na ukrayinskiy vybirtsi normotypovyyh ditey ta ditey z rozladamy autystychnogo spektra [“Sensory profile”: adaptation on a Ukrainian sample of normotypical children and children with autism spectrum disorders]. *Ukrayinskyi psykholoichnyy zurnal [Ukrainian Psychological Journal]*, 1 (13), 44-57 [in Ukrainian].
4. Zaplatyns'ka, A. B. (2013). Stanovlennia poniattia «sensorna integratsiya» u pedagogitsi [Formation of the concept of 'sensory integration' in pedagogy]. *Zbirnyk naukovykh prats' Kam'yanets'-Podil's'kogo natsional'nogo universytetu imeni Ivana Ogiyenko [Collection of scientific works of Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko. Social and pedagogical]*, 23(1), 48-57 [in Ukrainian].
5. Molchanov, D. (2012). Teoriya sensornoyi integratsiyi Jean Ayres ta yiyi zastosuvannia u dytiachiy neyroreabilitatsiyi [Jean Ayres' theory of sensory integration and its application in children's neurorehabilitation]. *Zdorov'ya Ukrayiny [Health of Ukraine]*, 4, 42. Retrieved from http://health-ua.com/pics/pdf/ZU_2012_Nevro_4/42-43.pdf [in Ukrainian].
6. Skrypnyk, T. V. (2017). *Sensomotorna integratsiya yak osnova uspishnogo navchannia dytyny z autyzmom [Sensory-motor integration as a basis for successful learning of a child with autism]: metod. rek.* Kyiv [in Ukrainian].
7. Skrypnyk, T. (2016). Sensomotorna integratsiya yak pidgruntia tsilisnoho rozvytku ditey z autyzmom [Sensory integration as a basis for the holistic development of children with autism]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia [A special child: education and upbringing]*, 4, 24-31 [in Ukrainian].
8. Skrypnyk, T. (2019). *Dity z autyzmom v inkluziyi: stsenariyi uspihu [Children with autism in inclusion: success scenarios]: monohrafiya.* Kyiv: Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka [in Ukrainian].
9. Falaseniidi, T. M., & Kozak, M. Ya. (2017). Porushennia sensornoyi intehtratsiyi u ditey z osoblyvymy potrebamy [Sensory integration disorders in children with special needs]. *Molodyy vchenyy [A young scientist]*, 9 (49), 102-105 [in Ukrainian].
10. Bundy, A., Lane, Sh., & Murray, E. (2002). *Sensory Integration: Theory and Practice.* Second Edition. Published by F.A. Davis. Philadelphia.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 29.11.2024